

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته مطالعات زنان

رابطه عوامل خانوادگی با دینداری
دختران نوجوان

کتابخانه اساتید بزرگ علمی ایران
تاسیس ۱۳۵۷

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۳

استاد راهنما: جناب آقای دکتر محمد ابراهیم موحدی

استاد مشاور: سرکار خانم دکتر جارااللهی

دانشجو: فاطمه ژیان پناه

۹۵۵۵۶

زمستان ۸۶

تقدیر و تشکر

خوشا به سعادت کسی که فرزندان خود را برابر نیاز های زمانه تربیت می کند. "حضرت علی (ع)"

تقدیم به پدر و برادر شهیدم که بزرگترین هدف برای تعالی دادن به زندگی ام بودند.

تقدیم به مادرم - او که سروش هستی را در جانم سروده و با دعاهایش آینده ام را روشنی

بخشیده است.

تقدیم به همراه زندگی ام که حضورش، همواره شوق و راهنما و وجودش مایه امید است.

فہرست مطالب

و

فہرست جداول

	چکیده
۱	پیشگفتار
۲	
	فصل اول: کلیات
۵	- مقدمه
۸	- طرح مسأله
۱۱	- اهداف تحقیق
۱۱	- ضرورت و اهمیت تحقیق
	فصل دوم: پیشینه تحقیق و مبانی نظری پژوهش
۱۶	- پژوهش‌های انجام شده در ایران
۲۰	- پژوهش‌های غربی
۲۳	- مبانی نظری پژوهش
۲۳	- نظریه های جامعه شناسی دین
۳۴	- کارکردهای دین
۳۵	- ابعاد دینداری
۳۷	- مفهوم و سطوح دینداری
۴۴	- خانواده و دینداری
۵۱	- پایگاه اجتماعی- اقتصادی
۵۳	- قشربندی اجتماعی
۵۳	- الف) تعریف قشربندی اجتماعی
۵۴	- ب) نظریه‌های قشربندی اجتماعی
۵۵	- ج) قشربندی اجتماعی و دینداری
۶۲	- چهارچوب نظری تحقیق
۶۶	- فرضیات تحقیق
۶۶	- مدل تحلیلی
	فصل سوم: روش پژوهش
۶۸	- نوع تحقیق و واحد تحلیل
۶۸	- ابزار گردآوری داده‌ها
۶۹	- جامعه آماری
۶۹	- نمونه گیری
۷۰	- حجم نمونه
۷۱	- تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها

۷۱	- دینداری
۷۵	- پایگاه اجتماعی- اقتصادی
۷۹	- احساس تعلق خاطر به به خانواده
۸۱	- سطح سنجش متغیرها و شیوه‌های تجزیه و تحلیل داده ها

فصل چهارم: یافته های پژوهش

۸۳	۱- توصیف داده‌ها
۱۱۳	۲- فرضیه ها
۱۱۳	- رابطه دینداری دختران و دینداری والدین
۱۱۴	- رابطه دینداری دختران و دینداری پدر
۱۱۵	- رابطه دینداری دختران و دینداری مادر
۱۱۶	- رابطه دینداری والدین بر هر کدام از ابعاد ۵ گانه دینداری دختران
۱۱۷	- رابطه دینداری دختران و پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانواده
۱۱۸	- رابطه دینداری دختران و تحصیلات پدران
۱۱۹	- رابطه دینداری دختران و تحصیلات مادران
۱۲۰	- رابطه دینداری دختران و نوع شغل پدران
۱۲۱	- رابطه دینداری دختران و نوع شغل مادران
۱۲۲	- رابطه دینداری دختران و میزان درآمد پدران
۱۲۳	- رابطه دینداری دختران و میزان درآمد مادران
۱۲۴	- رابطه دینداری دختران و احساس تعلق خاطر به خانواده

فصل پنجم: نتیجه گیری

۱۲۶	- بررسی نتایج توصیفی
۱۲۸	- بررسی نتایج تحلیلی
۱۲۹	- یافته های نظری
۱۳۰	- یافته های عملی
۱۳۳	- پیشنهادات
۱۳۵	- محدودیتها و مشکلات تحقیق

منابع و مأخذ

۱۳۷	پیوست ها
۱۴۳	

جداول فصل دوم:

- ۴۲- ۲-۱- مراحل تطور وسع انسان و دینداری

جداول فصل سوم:

- ۷۲- ۳-۱- شاخص سنجش دینداری در بعد اعتقادی
 ۷۲- ۳-۲- شاخص سنجش دینداری در بعد مناسکی
 ۷۳- ۳-۳- شاخص سنجش دینداری در بعد عاطفی
 ۷۳- ۳-۴- شاخص سنجش دینداری در بعد فکری
 ۷۴- ۳-۵- شاخص سنجش دینداری در بعد پیامدی
 ۸۰- ۳-۶- شاخص سنجش احساس تعلق خاطر به خانواده

جداول فصل چهارم:

- ۸۳- ۴-۱-۱- توزیع فراوانی دختران برحسب سن
 ۸۴- ۴-۱-۲- توزیع فراوانی دانش آموزان دختر برحسب رشته تحصیلی
 ۸۵- ۴-۱-۳- توزیع فراوانی دختران برحسب میزان بعد اعتقادی دینداری
 ۸۶- ۴-۱-۴- توزیع فراوانی دختران برحسب میزان بعد مناسکی دینداری
 ۸۷- ۴-۱-۵- توزیع فراوانی دختران برحسب میزان بعد عاطفی دینداری
 ۸۹- ۴-۱-۶- توزیع فراوانی دختران برحسب میزان بعد فکری دینداری
 ۹۰- ۴-۱-۷- توزیع فراوانی دختران برحسب میزان بعد پیامدی دینداری
 ۹۲- ۴-۱-۸- توزیع فراوانی برحسب شغل پدر
 ۹۳- ۴-۱-۹- توزیع فراوانی برحسب تحصیلات پدر
 ۹۴- ۴-۱-۱۰- توزیع فراوانی برحسب میزان درآمد پدر
 ۹۵- ۴-۱-۱۱- توزیع فراوانی برحسب شغل مادر
 ۹۶- ۴-۱-۱۲- توزیع فراوانی برحسب تحصیلات مادر
 ۹۷- ۴-۱-۱۳- توزیع فراوانی برحسب میزان درآمد مادر
 ۹۸- ۴-۱-۱۴- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد اعتقادی دینداری پدر
 ۹۹- ۴-۱-۱۵- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد مناسکی دینداری پدر
 ۱۰۰- ۴-۱-۱۶- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد عاطفی دینداری پدر
 ۱۰۱- ۴-۱-۱۷- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد فکری دینداری پدر
 ۱۰۲- ۴-۱-۱۸- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد پیامدی دینداری پدر
 ۱۰۳- ۴-۱-۱۹- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد اعتقادی دینداری مادر
 ۱۰۴- ۴-۱-۲۰- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد مناسکی دینداری مادر

- ۱۰۵ - ۴-۱-۲۱- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد عاطفی دینداری مادر
- ۱۰۶ - ۴-۱-۲۲- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد فکری دینداری مادر
- ۱۰۷ - ۴-۱-۲۳- توزیع فراوانی برحسب میزان بعد پیامدی دینداری مادر
- ۱۰۸ - ۴-۱-۲۴- توزیع فراوانی دختران برحسب احساس تعلق خاطر به خانواده (۱)
- ۱۱۰ - ۴-۱-۲۵- توزیع فراوانی دختران برحسب احساس تعلق خاطر به خانواده (۲)
- ۱۱۳ - ۴-۲-۱- توزیع فراوانی برحسب دینداری دختران و دینداری والدین
- ۱۱۴ - ۴-۲-۲- توزیع فراوانی برحسب دینداری دختران و دینداری پدر
- ۱۱۵ - ۴-۲-۳- توزیع فراوانی برحسب دینداری دختران و دینداری مادر
- ۱۱۶ - ۴-۲-۴- نتیجه آزمون همبستگی پیرسون برای آزمون فرضیه
- ۱۱۷ - ۴-۲-۵- توزیع فراوانی برحسب پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانواده و دینداری دختران
- ۱۱۸ - ۴-۲-۶- توزیع فراوانی برحسب سطح تحصیلات پدران و دینداری دختران
- ۱۱۹ - ۴-۲-۷- توزیع فراوانی برحسب سطح تحصیلات مادران و دینداری دختران
- ۱۲۰ - ۴-۲-۸- توزیع فراوانی برحسب نوع شغل پدران و دینداری دختران
- ۱۲۱ - ۴-۲-۹- توزیع فراوانی برحسب نوع شغل مادران و دینداری دختران
- ۱۲۲ - ۴-۲-۱۰- توزیع فراوانی برحسب میزان درآمد پدران و دینداری دختران
- ۱۲۳ - ۴-۲-۱۱- توزیع فراوانی برحسب میزان درآمد مادران و دینداری دختران
- ۱۲۴ - ۴-۲-۱۲- توزیع فراوانی برحسب احساس تعلق خاطر به خانواده و دینداری دختران

چکیده:

این پژوهش که با عنوان «رابطه عوامل خانوادگی و دینداری دختران» است که رابطه سه عامل: دینداری والدین، مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده (تحصیلات و شغل پدر و مادر)، و احساس تعلق خاطر به خانواده، را بر دینداری نوجوانان بررسی می‌کند. این سه عامل که متغیرهای مستقل اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهند، برخاسته از سه دسته تئوریهای علمی هستند. تئوریهای جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن، نظریه‌های قشربندی و پایگاه اجتماعی، و نظریه‌های همبستگی بویژه تئوری دورکیم درباره انواع همبستگی اجتماعی و نقش آن در کنش اجتماعی. فرضیه‌های اصلی تحقیق، رابطه سه متغیر اصلی (دینداری والدین، مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده، احساس تعلق خاطر به خانواده) را با متغیر وابسته (دینداری دختران) بیان می‌کنند. از میان این متغیرها رابطه هریک از مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی با دینداری نوجوانان به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. مدل سنجش دینداری از چارلز گلاک (C. Glock) و ردنی استارک (R. Stark) که براساس آن کوشیده‌اند مفهوم عملیاتی مشخصی برای سنجش دینداری بسازند مورد استفاده قرار گرفته و سعی شده است که بر دینداری مسلمانان تطبیق داده شود. شیوه تحقیق پیمایشی و ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه است. جمعیت آماری شامل دختران سال سوم مقطع آموزشی متوسطه در دو منطقه ۵ و ۱۸ شهر تهران می‌باشد و نمونه مورد مطالعه متشکل از ۶۰۰ نفر از دختران و والدینی است که به شیوه تصادفی طبقه‌ای نسبی از میان آنان گزینش شده‌اند. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه با استفاده از نرم افزار آماری SPSS بانک اطلاعاتی تشکیل گردیده و نتایج پردازش در قالب نتایج توصیفی و تحلیلی ارائه گردید. در بخش تحلیلی نتایج در راستای فرضیات تحقیق و با مدد از آزمونهای آماری چون کندال تای پی، کای اسکوئر، ضریب همبستگی پیرسون آورده شد. یافته‌های تحقیق نیز حاکی است که میان دینداری والدین و هریک از ابعاد پنجگانه دینداری دختران همبستگی معناداری وجود دارد. همچنین دینداری والدین بیشترین تأثیر را بر بعد فکری و کمترین تأثیر را بر بعد اعتقادی دینداری دختران دارد. از میان مؤلفه‌های اجتماعی-اقتصادی، تحصیلات با دینداری کلیه دختران رابطه معکوس دارد. اما نوع شغل والدین بر میزان دینداری دختران تأثیر معناداری ندارد. همچنین میان احساس تعلق خاطر به خانواده و دینداری دختران رابطه مثبت مشاهده شده است.

چکیده:

این پژوهش که با عنوان «رابطه عوامل خانوادگی با دینداری دختران» است که رابطه سه عامل: دینداری والدین، مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده (تحصیلات و شغل پدر و مادر)، و احساس تعلق خاطر به خانواده، را بر دینداری نوجوانان بررسی می‌کند. این سه عامل که متغیرهای مستقل اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهند، برخاسته از سه دسته تئوریهای علمی هستند. تئوریهای جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن، نظریه‌های قشربندی و پایگاه اجتماعی، و نظریه‌های همبستگی بویژه تئوری دورکیه درباره انواع همبستگی اجتماعی و نقش آن در کنش اجتماعی. فرضیه‌های اصلی تحقیق، رابطه سه متغیر اصلی (دینداری والدین، مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده، احساس تعلق خاطر به خانواده) را با متغیر وابسته (دینداری دختران) بیان می‌کنند. از میان این متغیرها رابطه هر یک از مؤلفه‌های پایگاه اجتماعی-اقتصادی با دینداری نوجوانان به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. مدل سنجش دینداری از چارلز گلاک (C. Glock) و رندی استارک (R. Stark) که براساس آن کوشیده‌اند مفهوم عملیاتی مشخصی برای سنجش دینداری بسازند مورد استفاده قرار گرفته و سعی شده است که بر دینداری مسلمانان تطبیق داده شود. شیوه تحقیق پیمایشی و ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه است. جمعیت آماری شامل دختران سال سوم مقطع آموزشی متوسطه در دو منطقه ۵ و ۱۸ شهر تهران می‌باشد و نمونه مورد مطالعه متشکل از ۶۰۰ نفر از دختران و والدینی است که به شیوه تصادفی طبقه‌ای نسبی از میان آنان گزینش شده‌اند. پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه با استفاده از نرم افزار آماری SPSS بانک اطلاعاتی تشکیل گردیده و نتایج پردازش در قالب نتایج توصیفی و تحلیلی ارائه گردید. در بخش تحلیلی نتایج در راستای فرضیات تحقیق و با مدد از آزمونهای آماری چون کندال تای بی، کای اسکوئر، ضریب همبستگی پیرسون آورده شد. یافته‌های تحقیق نیز حاکی است که میان دینداری والدین و هر یک از ابعاد پنجگانه دینداری دختران همبستگی معناداری وجود دارد. همچنین دینداری والدین بیشترین تأثیر را بر بعد فکری و کمترین تأثیر را بر بعد اعتقادی دینداری دختران دارد. از میان مؤلفه‌های اجتماعی-اقتصادی، تحصیلات با دینداری کلیه دختران رابطه معکوس دارد. اما نوع شغل والدین بر میزان دینداری دختران تأثیر معناداری ندارد. همچنین میان احساس تعلق خاطر به خانواده و دینداری دختران رابطه مثبت مشاهده شده است.

پیشگفتار:

کندوکاو در دینداری امری پیچیده و حساس است تا آنجا که اگر دست مددی از سر لطف به سوی پژوهشگر کم تجربه دراز نشود و او را درنیابد به سرانجام رساندن پژوهش دشوار بلکه محال می‌نماید.

پژوهش در دینداری دست کم به سه تخصص نیاز دارد:

۱- تسلط بر دین و دین‌شناسی به معنای عام و اشراف بر ابعاد و زوایای دین خاصی که محقق در پی سنجش دینداری پیروان آن است.

۲- اشراف بر آن دانش علمی که پژوهشگر می‌خواهد دینداری را از نگاه آن علم بنگرد.

۳- آشنایی با شیوه‌ها و فنون تحقیق و انواع آن و نیز شناخت تکنیک‌ها، آزمون‌ها و فنون آماری و شیوه‌های ساخت و طراحی ابزارهای اندازه‌گیری... با این همه آنچه مایه امید است پس از یاری و رحمت خداوند همان دست لطف و مددی است که در تنگناها چاره‌ساز و مشکل‌گشا است.

در این زمینه بیش و پیش از هر چیز رهنمودهای استاد فرزانه جناب آقای محمدابراهیم موحدی که با صبر و شکیبایی مطالب این پژوهش را در تمام مراحل تحقیق، مطالعه، و با دقت و باریک بینی خاص نواقص و نارسائیه‌ها را مشخص فرموده و راه رفع آنها را نشان دادند و در تنگناها و بن‌بست‌های فکری راهگشای من در ادامه کار پژوهش بود.

همچنین استاد بزرگوار سرکار خانم دکتر جاراللهی با لطف و کرم خویش فرصت بهره‌جویی از دانش و تجارب ارزشمند خود را از من دریغ نداشتند و مشورت با آن استاد گرانقدر در بعضی از بخشهای تحقیق چه در زمینه نظری و چه در بعد روش‌شناسی کارساز و گره‌گشا بود.

سالهای تحصیل فرصتی بود تا از هریک از اساتید گرانقدر دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی نکته‌ای را فراگیرم، اگرچه از این فرصت دیریاب و کمیاب آنچنانکه شایسته آن بود توفیق استفاده دست نداد.

به سرانجام رساندن این تحقیق همچنین بدون استفاده از تجربه فرزائگانی که پیش از این در این وادی گام نهاده و راه پیموده بودند ممکن نبود. پژوهشهای انجام شده در این زمینه نه تنها راهی را که باید طی می‌شد، نشان می‌داد بلکه این امکان را فراهم می‌ساخت تا محکی برای سنجش آنچه از تحقیق حاصل می‌آید در دست باشد. گزارشهای برآمده از تحقیقات اساتید بزرگوار آقایان دکتر احمد رجب زاده و دکتر امیر نیک‌پی و همچنین حاصل پژوهشهای پژوهندگان گرامی آقایان دکتر سیدحسین سراج زاده و محمدرضا طالبان در این زمینه سخت سودمند افتادند.

جمع آوری اطلاعات از میدانی وسیع و با حجم نمونه نسبتاً زیاد (۵۰۰ نفر) در زمانیکه دسترسی به پاسخگویان بسیار دشوار بود بدون همکاری خالصانه و صادقانه کارکنان شریف و زحمتکش ناحیه ۵ و ۱۸ و کارکنان محترم اداره کل آموزش و پرورش تهران که به آنان مراجعه شد ممکن نبود.

شک نیست که حاصل پژوهش عاری از نقص نیست این نقایص و نارسایی‌ها همه از قلت بضاعت علمی و ضعف تجربه نظری و عملی و ناتوانی من در بهره‌گیری از تجربه‌های ارزشمند و رهنمودهای اساتید ارجمندی است که رنج نظارت بر انجام این تحقیق را بر خود هموار ساختند. پس اخلاق حکم می‌کند که از آن فرزندانگان عذر بخواهم و امیدوارم که با لطف و احسان خویش عذر مرا بپذیرند.

((الطاف الهی پیوسته شامل حالشان و عزت و سربلندی همواره یارشان باد)).

فصل اول

کلیات

دین و دینداری از پدیده های مهم زندگی بشر بوده و در طول تاریخ حیات بشر و در پهنه گیتی به صور گوناگون متجلی شده است و بر سیر تمدن و فرهنگ و دگرگونیهای جوامع بشری تأثیر نهاده و با تاریخ اقوام و جوامع پیوند خورده است. به جریانهای مختلف سیاسی شکل و جهت داده و چونان ایدئولوژی در دست گروههای مختلف در بسیج و هدایت توده ها به سمت و سوی خاص به کار گرفته شده است. نهضت های دینی که رنگ سیاسی به خود گرفته اند و نهضت های سیاسی که ایدئولوژی دینی را برگزیده اند گواهی بر این مدعاست.

دین که به عنوان یک نهاد اجتماعی پایدار و گسترده تاریخی در جوامع بشری بر تجلیات گوناگون اندیشه تأثیر نهاده و با فلسفه، علم، هنر و سایر معارف به اشکال گوناگون ارتباط داشته است و به این معارف سمت و سویی ویژه بخشیده است؛ چنانکه هنر مجسمه سازی و معماری در جوامع مختلف با تأثیر پذیری از دین جهت خاصی را پیموده است. و معابد، کلیساها و مساجد را می توان از بزرگترین آثار فن و هنر معماری جوامع مختلف در طول تاریخ بشر به حساب آورد. شعر و ادبیات نیز از پرتو تأثیر دین بی نصیب نمانده است، بزرگترین و ماندنی ترین آثار ادبی در ایران، از دین اسلام الهام گرفته اند. کندی یا سرعت پیشرفت علوم و نقش این دو معرفت در تقویت یا تضعیف یکدیگر و گاه تضاد و جدال این دو با یکدیگر بخشهای مهمی از تاریخ بشر را شکل داده است و شعاع تأثیر خود را بر جنبه های دیگر تاریخ گسترانیده است.

نقشهای همه جانبه و گوناگون و گاه متضادی که پدیده ای به نام دین در حیات بشر داشته نشانه پیچیدگی آن است و آنرا به صورت یک مساله تفکر برانگیز در آورده بگونه ای که از یک سو اندیشمندان بسیاری را به تفکر در مورد خود دین یا دینداری ترغیب کرده است و از دیگر سو سبب پیدایش نظریه های مختلف و گاه متضاد در مورد دین شده است یکی دین را افیون توده ها می داند (مارکس) و دیگری دین را نهادی ضروری برای جامعه به شمار می آورد (کارکرد گرایان). وجود دیدگاه ها و نظریه های مختلف در یک شاخه علمی نسبت به دین و نیز دین پژوهی در شاخه های مختلف معارف بشری هم گواهی بر پیچیدگی دین و هم نشانه اهمیت آن است.

هم اینک بیش از یک هزار و چهارصد و بیست و نه سال از ظهور کامل ترین دین و آخرین حجت خدا بر انسانها می گذرد. دینی که از همه چیز و همه جا سخن رانده و آموزه هایی را برای زندگی فردی و اجتماعی انسانها بیان کرده است که در آن صورت عمل به آنها، انسان به کمال نهایی دست خواهد یافت. اما اکنون باید بر این واقعیت اذعان داشت که برخی از جوانان و حتی بزرگسالان در عمل به آموزه های دینی، دچار سردرگمی و تزلزل شده اند و جاذبه های کاذب و تهاجمات فرهنگی توانسته است بر آنان

تأثیرگذار باشد که این موضوع می‌تواند ناشی از نهادینه شدن دینداری عملی و استفاده ابزاری از دین در جامعه و مشاهده عمل و رفتار ناشایست و ناقص برخی از دین مآبان باشد.

امام علی(ع) می‌فرماید: «اسلام همچون پوستینی وارونه است که بیرونش خشن و درونش نرم و لطیف است.»

طبق فرمایشات امام رضا(ع) اگر زیبایی‌ها دین برای مردم روشن شود، مردم عاشق آن می‌شوند. مشکل ما این است که دین را به شکل سنتی یاد گرفته‌ایم. یعنی به دلیل اینکه مسلمان زاده هستیم، درصدد کسب شناخت و باور صحیح از دین برنیامده‌ایم. تحت این شرایط نمی‌توانیم از اعتقادات خود مقابل دیگران دفاع کنیم. همین امر سبب بروز سستی در اعتقادات می‌شود. به گفته کارشناسان فقدان آگاهی و درک صحیح از بنیان‌های اعتقادی و علوم شناخت در خصوص انجام فرایض دینی از جمله دلایل دین‌گریزی جوانان امروز است.

نوجوانان(دختران) در اولین گام شناخت دین، از والدین و الگوهای خود الهام می‌گیرند و لازم است که نهاد خانواده را از این دست تقویت کنیم.

بی‌توجهی والدین به دینداری نوجوانان(دختران) یکی از دلایل مؤثر در دین‌گریزی این قشر است. با توجه به اهمیت ارزشهای معنوی در زندگی فردی و اجتماعی، امروزه به نظر می‌رسد با هر قدمی که انسان در جهت پیشرفت و سازندگی اقتصادی و مادی برمی‌دارد، گامها از امور معنوی و روحانی و حتی برخی اصول اخلاقی دورتر می‌شود. پیشرفتهای فنی تکنولوژیکی نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای روحی و معنوی انسان باشند. بنابراین انسانهای امروزی و بخصوص نوجوانان و جوانان که این خلاء را در زندگی خود احساس می‌کنند، با مشکلاتی مواجه می‌شوند که گاه عدم دسترسی به یک راه حل مناسب باعث سرخوردگی و حتی گرایش به مسائل انحرافی می‌شود.

دین و آموزش دینی و گرایش دینی در سنین نوجوانی و جوانی دختران اهمیت خاصی می‌یابد، دوره بلوغ و جوانی برای برخی افراد، توأم با ایجاد نوعی تنش در اعتقادات ایده‌ها و وسست شدن عقاید دینی می‌باشد. درحالیکه برای بعضی نیز ممکن است توأم با گرایش شدید به دین و علاقه وافر به انجام فرایض دینی باشد. در این سنین فرد هنوز به شناخت و ثبات کامل در همه ابعاد دین نرسیده و هر نوع رفتاری ممکن است بعداً تعدیل و تغییر یابد. آنچه مهم است توجه به این نکته است که در طی این سالها، اغلب نوجوانان و جوانان(دختران) خصلت اطاعت کورکورانه از عقاید و آموخته‌های خود را از دست می‌دهند. نوجوانان(دختران) در این سن به دنبال یافتن نوعی معنی و فلسفه برای زندگی خود می‌باشند. در این سنین نوجوانان(دختران) دچار نوعی شک دینی می‌شوند. روحیه کنجکاوی و حقیقت طلب جوان دوست دارد هرچه را تا به امروز برایش تلقی شده به دیده تردید بنگرد.

در اصول اعتقادی والدین و اطرافیان، وجود خدا، پیامبر و بهشت و... شک می کند. دوست دارد خودش از طریق آگاهی و شناخت صحیح به اینها برسد. حال اگر شرایط برای جامعه پذیری و آموزش های دینی از هر نظر آماده باشد، احتمال گرایش نوجوانان (دختران) به این ارزشها بیشتر می شود. در غیر این صورت نوجوانان (دختران) هر روز بیشتر از قبل با این مسائل فاصله خواهد گرفت.

شریعتی در زمینه رویگردانی نوجوانان از دین می نویسد: "نیاز این نسل و کیفیت ترقی و تفکر این نسل شناخته شده نیست. نسلی که به مدرن ترین اندیشه های امروز کم و بیش اشناست و مکتب های فلسفی از هر طرف به مغزش هجوم می آورد... نمی تواند در حد یک مذهب ارثی و تقلید و تعبدی پایین بیاید... اینکه به نظر می رسد مبانی اعتقادی و ایمان مذهبی نسل جدید سست تر شده، نه بخاطر این است که اصولاً روح این نسل، روح لامذهبی و بیگانه با مذهب است، بلکه به عکس امروز بیش از هر وقت دیگر نیاز به معنویت در نسل جوان، حتی در کشور ما احساس می شود. متأسفانه به این نیاز جواب کافی داده نمی شود و در نتیجه خلاء ناشی از آن موجب آوارگی و پریشانی ورنج بیشتر این نسل گردیده و یا با چیزهایی پر می شود که به فساد و تباهی منجر می گردد و جز این دو سرنوشت، سرنوشت دیگری ندارد." (شریعتی: ۳۳)

در مورد این سوال که بین عوامل خانوادگی و دینداری دختران نوجوان چه رابطه ای وجود دارد؟ باید گفت: عوامل متعددی در خانواده می تواند با دینداری دختران نوجوان ارتباط داشته باشد. نقش خانواده، پایگاه اجتماعی-اقتصادی خانواده و میزان دینداری والدین و انسجام درونی روابط خانواده می تواند در جذب و جلب نوجوانان (دختران) به دینداری، ارتباط مثبت یا منفی داشته باشند.

طرح مسأله

دینداری اگر چه پدیده ای متمایز از دین است اما چنان که از این واژه بر می آید با دین رابطه‌ای تنگاتنگ دارد. هر نوع دین یا نگرش به دین چنانچه از طریق فرآیند جامعه‌پذیری در افراد درونی گردد و آنان را به مجموعه‌ای از اعتقادات متعهد سازد بگونه ای که این اعتقادات مبنای عمل و مناسک خاص فردی و جمعی گردد وجه معینی از دینداری را به نمایش می گذارد. علاوه بر آن برحسب شرایط معین تاریخی و اجتماعی ممکن است نگرش خاصی نسبت به دین غالب آید و شکل دیگری از دینداری به ظهور برسد یا اشکال مختلف دینداری سر برآورند. پنداشتهای مختلف از دین خود به ظهور مذاهب گوناگون می انجامد و دین جلوه های متعدد و متنوعی می یابد از این رو دین حتی اگر ریشه در اعماق وجود انسان داشته باشد باز هم تصویری که از آن در ذهن و اندیشه فرد شکل می گیرد تماما ناشی از فطرت انسانی نیست و نقش تعاملات فرد با دیگران و تأثیر پذیری از عوامل گوناگون اجتماعی بویژه عوامل جامعه پذیری و انتقال فرهنگ را در تشکیل این شناخت و تصور از دین نباید نادیده گرفت. این نکته به معنای پذیرش جبر محیط و نفی اراده انسان و ناتوانی وی در غلبه بر محیط و باز گشت به خویش فطری نیست بلکه سخن بر سر آن است که اگر انسان از جهان درون خویش تأثیر می پذیرد، نه تنها از جهان بیرون از وجود خویش نیزمتاثر میگردد بلکه بخشی از جهان درونی فرد که جامعه شناسان از آن تحت عنوان خود آینه سان (کولی) و یا خود مفعولی (مید) یاد می کنند در اثر تعاملات و ارتباط با محیط و عوامل بیرون از وجود انسان شکل می گیرد.

بخش مهمی از تعاملات انسان با محیط را کنش متقابل اجتماعی^۱ تشکیل میدهد، کنش متقابل اجتماعی یکی از محورها و موضوعات اصلی جامعه شناسی است که از آن تعاریف گوناگونی به عمل آمده است به عقیده پارسونز^۲ «کنش اجتماعی هرگونه رفتاری است که انگیزه و راهنمای آن معنایی است که کنشگر از دنیای خارج می گیرد. بنابراین ویژگیهای اصلی کنش، در حساسیت کنشگر به معنای اشیاء موجود، آگاهی یافتن به این معانی، تفسیر معانی و واکنش نسبت به معانی است.» (گی‌روشه، ۱۳۷۶: ۵۶).

انسانها از طریق کنش متقابل اجتماعی جهان پیرامون خویش را می شناسند و فرهنگ جامعه را اخذ می کنند، فرآیند جامعه پذیری نیز عمدتاً به واسطه کنش متقابل اجتماعی ارزشها و هنجارها را در نسله‌ها درونی می کند و به بقا و رشد فرد، جامعه، و فرهنگ کمک می کند اهمیت چنین فرآیندی به پیدایش نهادهایی انجامیده است که یکی از کارکردهای اصلی آنها انتقال و اشاعه فرهنگ است. از میان این نهادها نقش و تأثیر خانواده در این انتقال فرهنگی و تداوم حیات فرد و جامعه و بالندگی فرهنگ از دیرباز

^۱ CIAL INTERACTION

^۲ T. PARSONS

اهمیت زیادی داشته است. خانواده به دلایل گوناگون (که در فصل آینده به آن اشاره خواهد شد) سهم بالایی در نفوذ عمیق فرهنگ به درون فرد و عجين کردن آن با وجود فرد داشته است این نکته مورد تایید تعداد زیادی از روانشناسان و جامعه شناسان نیز هست.

خانواده به عنوان جزئی از جامعه از محیط پیرامون خویش تأثیر می پذیرد. عوامل بیرون از خانواده نه تنها بر ساخت و کارکرد آن تأثیر می نهد بلکه نگرشها، گرایشها، آرزوها و رفتارهای اعضای خانواده را شکل داده و با تحمیل شرایط خاصی بر آن، روابط اعضای خانواده را نیز دگرگون می سازد. از یک سو تحولات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، فنی و ... در طول تاریخ و در هر جامعه خانواده رادرون شرایط جدیدی قرار می دهد و از سوی دیگر فرآیند تفکیک و تمایز پذیری و تقسیم کار که خود در دگرگونیهای یاد شده نقش دارد به پیدایش نظامهای اجتماعی گوناگونی انجامیده که برخی از آنها در کنار خانواده به کار تولید و توزیع فرهنگ می پردازند بعضی کارتولید و توزیع کالا و گردش پول و فعالیت اقتصادی را برعهده دارند و بعضی دیگر نیز با قدرت و توزیع آن در جامعه سروکار داشته مدیریت جامعه را بر عهده دارند. چنین دگرگونیهایی در کنار آثار متعددی که دارد از یک سو به آمیخته شدن فرهنگ ها و از سوی دیگر به ظهور و پیدایش خرده فرهنگهای جدید می انجامد. دگرگونیهای اجتماعی در قرن اخیر در بعضی از جوامع که به پیدایش نهادهای جدید و شکل گیری آراء، اندیشه ها، گرایشها، ارزشها و نیازهای نو در این جوامع انجامیده است، یکی از عوامل بروز تضاد بین نظامهای نو و کهنه از یک سو و تضاد و تعارض بین نسلها از سوی دیگر است. این پدیده ها بویژه در جوامعی که در حال گذار به مرحله ای جدید از حیات خود هستند مشاهده میشود. در چنین جوامعی جوانان از کنشگران اصلی حرکتهای اجتماعی به شمار میروند و به همین دلیل پژوهش در جنبه های مختلف حیات اجتماعی آنان ضروری بنظر میرسد. یکی از وجوه دگرگونی اجتماعی، تغییراتی است که در اثر تحرک و تحول اجتماعی، در پایگاه اجتماعی - اقتصادی افراد پدید می آید از پایگاه های اجتماعی - اقتصادی در هر جامعه انتظارات خاصی می رود و در برابر آن صاحبان هر پایگاه حقوق خاصی را طلب میکنند. علاوه بر آن معیارهایی که جامعه ها برای برخورداری از پایگاه اجتماعی - اقتصادی تعیین می کنند سمت و سوی اندیشه و عمل انسانها را به طرف دستیابی به این معیارها تعیین می کند. برخی مصادیق این معیارها از آن جهت که کمیاب اند با ارزش محسوب میشوند و دست یابی به آنها سبب وابسته شدن دیگران به فرد و در نتیجه برتری فرد می گردد. لذا می توان این عوامل برتری دهنده را مزایای اجتماعی نامید. از میان مزایای اجتماعی، قدرت، ثروت و منزلت نقش عمده ای در زندگی انسانها دارد به گونه ای که در اغلب مباحث مربوط به قشر بندی اجتماعی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی به نحوی به نقش این عوامل توجه شده است. ویژگی برتر این مزایا، مرزهای فرهنگ ها را درنور دیده است به طوری که اگر بگوییم در همه جوامع بشری افراد بیش و

کم در پی تصاحب آنها هستند سخنی گزاف نگفته‌ایم. دستیابی به مزایا، نابرابری را در پی دارد. نابرابری قدمتی به درازای زندگی بشر در تاریخ دارد. نابرابری در برخورداری از مزایا چه از سوی جامعه عادلانه به حساب آید و پذیرفته گردد و چه ناعادلانه باشد همواره یکی از مسائل اجتماعی جوامع گوناگون بوده است. از این رو کیفیت، علل، راه حلها و تأثیر آن بر اندیشه و عمل انسانها از دیرباز مورد توجه اندیشمندان بوده است. اغراق نخواهد بود اگر بگوییم که جامعه شناسان تضادگرا تئوریهای خود را برحول این محور شکل داده اند حتی بعضی از اندیشمندان نقش عامل اقتصادی را در صورت بندیهای اجتماعی نقش تعیین کننده می دانند و صور مختلف اندیشه، آگاهی و نهادهای اجتماعی را مبتنی بر ساخت اقتصادی جامعه می دانند. هر خانواده در درون پایگاه اجتماعی- اقتصادی خاصی قرار دارد و از مزایای اجتماعی معینی برخوردار است خانواده ها یا در صدد افزایش مزایا و تغییر پایگاه اجتماعی- اقتصادی خود هستند و یا در جهت حفظ و تثبیت آن می کوشند؛ برخورداری از میزان خاصی از مزایای اجتماعی متعلق به پایگاه اجتماعی- اقتصادی نظیر ثروت، قدرت و منزلت بر سایر بهره‌مندیهای اعضای خانواده تأثیر و فرصت‌های افزون‌تری را در اختیار آنان می نهد.

در جوامع در حال گذار، ظهور اندیشه‌ها، ارزشها، هنجارها و نیازهای نو، دگرگونی سریع در شرایط اجتماعی- اقتصادی، تغییر در پایگاه اجتماعی- اقتصادی افراد و خانواده ها که حاصل تحرک عمودی آنها به سمت بالا یا پایین است، روابط اعضای خانواده را دگرگون میکند. افزایش میزان ناسازگاریها در خانواده به سست شدن بنیان خانواده کمک می کند با کاهش میزان همبستگی و احساس تعلق خاطر به خانواده از میزان نفوذ اعضای خانواده در یکدیگر کاسته می‌گردد و در چنین شرایطی نقش تربیتی والدین نیز کمرنگ‌تر خواهد شد به طوری که به نظر می رسد بین میزان همبستگی اعضای خانواده و احساس تعلق آنها به یکدیگر با درجه تربیت پذیری فرزندان رابطه ای وجود داشته باشد. به بیان دیگر هرچه ارتباط عاطفی و معنوی افراد خانواده نسبت به یکدیگر بیشتر باشد، انتقال فرهنگ و آموزه‌های دینی از طرف والدین بر فرزندان بهتر و مؤثرتر خواهد بود.

سؤال تحقیق

پس از سنجش دینداری دختران نوجوان در ابعاد یاد شده، این پژوهش در پی آن است که نقش و تأثیر سه عامل: میزان دینداری والدین، پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانواده و میزان همبستگی بین اعضای خانواده را بر دینداری دختران نوجوان مورد مطالعه قرار دهد. در واقع مسأله اصلی تحقیق این است که سه عامل یاد شده به عنوان متغیرهای مستقل اصلی تحقیق چه تأثیری در میزان دینداری دختران نوجوان دارد؟ در این تحقیق سؤال این است که پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانواده که خود

حاصل عواملی چون شغل و تحصیلات والدین چه رابطه ای با دینداری دختران نوجوان دارد؟ آیا افزایش سطح شغل و تحصیلات والدین بر میزان دینداری فرزندان تأثیر دارد؟ آیا از دینداری آنان کاسته می‌گردد یا بر میزان تدین آنان افزوده می‌شود؟ آیا میان میزان دینداری والدین و فرزندان آنان همبستگی وجود دارد؟ و با افزایش میزان دینداری پدران و مادران در کل بر میزان دینداری فرزندان افزوده می‌گردد؟

اهداف تحقیق

هدف کلی

شناخت تأثیر عوامل مهم خانوادگی بر دینداری دختران در جامعه آماری مورد مطالعه است.

اهداف اختصاصی

۱. سنجش میزان دینداری والدین و تأثیر آن بر میزان دینداری دختران
۲. سنجش میزان همبستگی خانواده (احساس تعلق خاطر) و تأثیر آن بر دینداری دختران
۳. سنجش وضعیت اجتماعی-اقتصادی خانواده و تأثیر آن بر دینداری دختران

ضرورت و اهمیت تحقیق

آشکار ساختن نسبی این نکته که با گذشت دو دهه از انقلاب اسلامی امروزه نوجوانان تا چه اندازه نسبت به امور دینی توجه و حساسیت دارند می‌تواند برای برنامه ریزان مفید واقع گردد. بدیهی است در جامعه‌ای که انقلابی دینی صورت گرفته، هدف اصلی و محوری آن هم حاکم ساختن ارزشهای دینی بر روابط اجتماعی از آن جمله در سطح عمیق‌ترین آن نهاد خانوادگی است. به عبارت دیگر نهادینه ساختن ارزشها در جامعه و درونی ساختن آن در ذهن افراد هدف اصلی و محوری یک چنین انقلابی است. در این صورت برای برنامه ریزی و سیاست گذاری در بخشهای مختلف جامعه به اطلاعاتی نیاز است که خصیصه واقع بینانه بودن برنامه ها و قضاوتها را افزایش دهد تلاشهایی که از جانب برخی موسسات دولتی و غیر دولتی در زمینه های مختلف پژوهشی و از جمله در دین پژوهی صورت می‌گیرد در جهت پاسخ به این نیاز است. این پژوهش ضمن آنکه انجام یک کار دانشگاهی است امید می‌رود در حد امکان بتواند گوشه هایی از این مساله را روشن سازد.

نظامی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی شکل گرفت و بر پایه اهداف و آرمانهای این انقلاب بوجود آمده در پی آن است که جامعه را بر اساس ارزش ها و اعتقادات دینی بسازد. در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی آمده است که: «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران براساس ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت